

چرخه‌های افول اخلاق و اقتصاد

سرمایه اجتماعی و توسعه در ایران

دکتر محسن رئانی
دکتر رزیتا مؤیدفر

فهرست مطالب

۱۵	مقدمه
۲۳	بخش اول سرمایه اجتماعی و توسعه در ایران (نگاه توصیفی)
۲۵	فصل اول سرمایه اجتماعی و عملکرد اقتصادی
۲۵	۱-۱ مقدمه
۲۸	۱-۲- مهیوم سرمایه اجتماعی
۳۰	۱-۳ سرمایه اجتماعی در نقش روعن اقتصاد
۳۵	۱-۴ سرمایه اجتماعی به عنوان قاعده باری
۳۹	۱-۵ نگاهی به برخی شاخص ها در ایران
۴۵	۱-۶ جمع بندی فصل
۴۸	فصل دوم سرمایه اجتماعی و هریه ماده
۴۸	۲-۱ مقدمه
۵۰	۲-۲ چرا «سرمایه» اجتماعی؟
۵۳	۲-۳ مهیوم سرمایه اجتماعی
۵۸	۲-۴ سرمایه اجتماعی و هریه ماده
۶۲	۲-۵- جمع بندی فصل
۶۴	فصل سوم سرمایه اجتماعی، عقلانیت و توسعه
۶۴	۳-۱ مقدمه
۶۴	۳-۲ انواع رفتار
۶۵	۳-۳ تمایز عقل و عقلانیت
۶۹	۳-۴ عقلانیت پدیده ای اجتماعی و تاریخی
۷۱	۳-۵ دسته بندی عقلانیت

۷۷	۳-۶- مثال‌های کاربردی
۸۱	۳-۷- عقلانیت ابراری همه کاره است
۸۲	۳-۸- ریشه‌های عقلانیت
۸۶	۳-۹- عقلانی یا عقلانی؟
۸۹	۳-۱۰- نقش سرمایه اجتماعی در عقلانیت
۹۶	۳-۱۱- تأثیر نوع عقلانیت بر فرآیند توسعه
۱۰۶	۳-۱۲- جمع‌بندی فصل
۱۰۹	فصل چهارم سرمایه اجتماعی ابرار تولید سعادت
۱۰۹	۴-۱- مقدمه
۱۱۰	۴-۲- سعادت از منظر فیلسوفان یونان
۱۱۴	۴-۳- سعادت در عصر کلیسا
۱۱۵	۴-۴- سعادت در مکاتب اقتصادی
۱۱۹	۴-۵- نگاه به سعادت در قرن بیستم
۱۲۲	۴-۶- نگاهی ساده به مفهوم سرمایه اجتماعی
۱۲۵	۴-۷- سرمایه اجتماعی و عملکرد اقتصادی
۱۲۷	۴-۸- شاخص‌های سرمایه اجتماعی
۱۲۹	۴-۹- مثلث بی‌توازن توسعه در ایران
۱۳۳	۴-۱۰- جمع‌بندی فصل
۱۳۴	فصل پنجم سرمایه اجتماعی، حلقه پیوند عدالت و اقتصاد
۱۳۴	۵-۱- مقدمه
۱۳۵	۵-۲- مروری بر مفهوم عدالت
۱۳۹	۵-۳- سرمایه اجتماعی، واژه‌ای نو یا مفهومی کهن
۱۴۲	۵-۴- رابطه سرمایه اجتماعی و عدالت
۱۴۵	۵-۵- سرمایه اجتماعی و پیش‌فرصهای علم اقتصاد
۱۴۹	۵-۶- جمع‌بندی فصل
۱۵۱	فصل ششم نفت، سرمایه اجتماعی و امتناع توسعه در ایران
۱۵۱	۶-۱- مقدمه
۱۵۴	۶-۲- تمثیلی ساده برای مفهوم سرمایه اجتماعی
۱۵۵	۶-۳- کمبود ژنتیک سرمایه اجتماعی در ایران
۱۵۹	۶-۴- آیا نفت مانع توسعه است؟

۱۶۴	۵-۶- بحث علل تخریب سرمایه اجتماعی در ایران
۱۶۵	الف) تخریب دولت
۱۶۷	ب) تخریب نهادها
۱۶۸	پ) تخریب دموکراسی
۱۷۵	۶-۶- جمع‌بندی فصل
۱۷۸	فصل هفتم سرمایه اجتماعی و امتناع برنامه در ایران
۱۷۸	۷-۱- اختلاف در پدازه‌ها
۱۸۰	۷-۲- اقتصاد ایران در سیطره فیلسوف‌شاهان
۱۸۴	۷-۳- مدیران مکابیکی در کنار مدیران فیلسوف‌شاه
۱۸۶	۷-۴- سقوط سرمایه اجتماعی در ایران
۱۸۸	۷-۵- وظایف کلاسیک دولت‌ها
۱۹۳	۷-۶- سرمایه اجتماعی، شرط ناری اجتماعی
۲۰۲	۷-۷- مأموریت رئیس جمهور
۲۰۵	۷-۸- اقتصاد آزاد پیش شرط مردمسالاری
۲۰۷	۷-۹- تناقص دولت
۲۱۱	۷-۱۰- تناقص سیاست
۲۱۲	۷-۱۱- انهام در آینده
۲۱۹	فصل هشتم حبه‌های دیگری از سرمایه اجتماعی
۲۱۹	۸-۱- چرا سرمایه اجتماعی مطرح شد؟
۲۲۰	۸-۲- ویژگی‌های سرمایه اجتماعی
۲۲۱	۸-۳- تمکیک اخلاق فردی از اخلاق اجتماعی
۲۲۳	۸-۴- معیارهای اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی
۲۲۴	۸-۵- سرمایه اجتماعی نه عنوان کالای عمومی
۲۲۵	۸-۶- سطوح سرمایه اجتماعی
۲۲۶	۸-۷- ریشه‌های ناکامی
۲۲۷	۸-۸- تخریب و نارسایی سرمایه اجتماعی
۲۲۸	۸-۹- سرمایه اجتماعی و توسعه
۲۲۹	۸-۱۰- ارزش‌های فرهنگی و سرمایه اجتماعی
۲۳۰	فصل نهم نارسایی سرمایه اجتماعی
۲۳۰	۹-۱- مقدمه

۲۳۲	۲-۹- نارجوانی سرمایه اجتماعی
۲۳۴	۳-۹- تحول سرمایه اجتماعی در ایران
۲۳۶	۴-۹- نارساری سرمایه اجتماعی
۲۳۸	۵-۹- تناسب در اقتدار
۲۳۹	۶-۹- اقتدار حکومت یا جامعه مدنی؟
۲۴۵	۷-۹- جمع‌بندی فصل
۲۴۷	بحث دوم سرمایه اجتماعی (سیادها، پیامدها و نظریه‌ها)
۲۴۹	فصل دهم سیر تاریخی تکوین مفهوم سرمایه اجتماعی
۲۴۹	۱-۱۰- مقدمه
۲۵۰	۲-۱۰- ادبیات سرمایه اجتماعی در جهان
۲۵۰	۱-۲-۱۰- دوره اول (سال‌های قبل از ۱۹۲۰)
۲۵۳	۲-۲-۱۰- دوره دوم (۱۹۲۰-۱۹۷۰)
۲۵۶	۳-۲-۱۰- دوره سوم (سال‌های پس از ۱۹۷۰)
۲۷۶	۳-۱۰- ادبیات سرمایه اجتماعی در ایران
۲۸۸	۴-۱۰- جمع‌بندی فصل
۲۹۰	فصل یازدهم کش‌های اجتماعی و اقتصاد
۲۹۰	۱-۱۱- مقدمه
۲۹۳	۲-۱۱- ساختار یک سازمان اجتماعی به مفهوم عام
۲۹۷	۱-۲-۱۱- نظام ماده اجتماعی
۳۰۰	۲-۲-۱۱- هنجار
۳۰۳	۳-۲-۱۱- روابط اعتماد
۳۰۶	۴-۲-۱۱- شبکه
۳۰۸	۳-۱۱- سرمایه اجتماعی
۳۰۹	۱-۳-۱۱- مفهوم سرمایه اجتماعی
۳۱۲	۲-۳-۱۱- «سرمایه اجتماعی» فراتر از یک استعاره
۳۱۵	الف- قابلیت تبدیل
۳۱۷	ب- ماندگاری
۳۱۸	ح- انعطاف‌پذیری
۳۱۸	د- حاشی و مکمل بودن

۲۳۲	۲-۹- بارخوانی سرمایه اجتماعی
۲۳۴	۳-۹- تحول سرمایه اجتماعی در ایران
۲۳۶	۴-۹- نارساری سرمایه اجتماعی
۲۳۸	۵-۹- تناسب در اقتدار
۲۳۹	۶-۹- اقتدار حکومت یا جامعه مدنی؟
۲۴۵	۷-۹- جمع‌بندی فصل

۲۴۷	بخش دوم سرمایه اجتماعی (سیادها، پیامدها و نظریه‌ها)
۲۴۹	فصل دهم سیر تاریخی تکوین مفهوم سرمایه اجتماعی
۲۴۹	۱-۱- مقدمه
۲۵۰	۲-۱- ادبیات سرمایه اجتماعی در جهان
۲۵۰	۱-۲-۱- دوره اول (سال‌های قبل از ۱۹۲۰)
۲۵۳	۲-۲-۱- دوره دوم (۱۹۲۰-۱۹۷۰)
۲۵۶	۳-۲-۱- دوره سوم (سال‌های پس از ۱۹۷۰)
۲۷۶	۳-۱- ادبیات سرمایه اجتماعی در ایران
۲۸۸	۴-۱- جمع‌بندی فصل
۲۹۰	فصل یازدهم کش‌های اجتماعی و اقتصاد
۲۹۰	۱-۱۱- مقدمه
۲۹۳	۲-۱۱- ساختار یک سازمان اجتماعی نه مفهوم عام
۲۹۷	۱-۲-۱۱- نظام مبادله اجتماعی
۳۰۰	۲-۲-۱۱- هنجار
۳۰۳	۳-۲-۱۱- روابط اعتماد
۳۰۶	۴-۲-۱۱- شبکه
۳۰۸	۳-۱۱- سرمایه اجتماعی
۳۰۹	۱-۳-۱۱- مفهوم سرمایه اجتماعی
۳۱۲	۲-۳-۱۱- «سرمایه اجتماعی» فراتر از یک استعاره
۳۱۵	الف- قابلیت تبدیل
۳۱۷	ب- ماندگاری
۳۱۸	ح- اعطاف‌پذیری
۳۱۸	د- حاشی و مکمل بودن

۳۹۷	۱-۱۳- مقدمه
۳۹۸	۲-۱۳- مولفه‌های شبکه‌های اجتماعی در ایران
۴۰۰	۱-۲-۱۳- نیروهای مدهمی
۴۰۶	۲-۲-۱۳- نیروهای قومی
۴۰۹	۳-۲-۱۳- نیروهای کارکردی
۴۱۵	۴-۲-۱۳- نیروهای ملی
۴۱۹	۳-۱۳- شبکه‌های اجتماعی ایران
۴۲۰	الف- تعیض در وضع قانون
۴۲۳	ب- تعیض در اجرای قانون
۴۲۴	ح- عدم حفاظت از حقوق مالکیت
۴۲۸	۴-۱۳- موقعیت همجاری ایران و پایداری شبکه‌ها
۴۴۹	۵-۱۳- روند سرمایه اجتماعی در ایران
۴۵۲	۶-۱۳- اثر سرمایه اجتماعی بر رشد اقتصادی ایران
۴۵۶	۷-۱۳- رابطه شاخص اعتماد و نرخ رشد اقتصادی در استان‌های ایران
۴۶۳	۸-۱۳- جمع بندی فصل
۴۶۶	پیوست شماره ۱ جدول داده‌ها
۴۶۹	پیوست شماره ۲ نتایج تخمین روند سرمایه اجتماعی در ایران
	پیوست شماره ۳ نتایج تخمین رابطه نرخ رشد سرمایه اجتماعی و رشد اقتصادی در ایران
۴۷۴	پیوست شماره ۴ الگوی ریاضی تخمین صراحت همستگی نرخ‌های رشد تولید و عوامل آن در ایران
۴۷۶	پیوست شماره ۵ الگوی ریاضی تخمین شاخص‌های اعتماد به تفکیک استان‌ها
۴۷۹	فصل چهاردهم نتیجه‌گیری و پیشنهادها
۴۷۹	۱-۱۴- مقدمه
۴۸۲	۲-۱۴- نتایج
۴۸۶	۳-۱۴- پیشنهادها
۴۸۹	منابع و مآخذ
۴۸۹	الف- منابع و مآخذ فارسی
۴۹۶	ب- منابع و مآخذ انگلیسی

فصل اول

سرمایه اجتماعی و عملکرد اقتصادی^۱

۱-۱- مقدمه

سرمایه اجتماعی^۲ مفهومی بین رشته‌ای است که در جامعه‌شناسی، اقتصاد، روان‌شناسی و سایر حوزه‌های اجتماعی کاربرد دارد البته حاستگاه این مفهوم، جامعه‌شناسی است گرچه در جامعه‌شناسی دیر رمانی است که نه کار می‌رود (بحسبین نار به مفهوم امروز، توسط لیدا خودس هابیفان^۳ در سال ۱۹۱۶ به کار رفت)، اما نزدیک به سه دهه است که به حوزه علم اقتصاد بزرگ وارد شده است اکنون مطالعات مربوط به سرمایه اجتماعی و رابطه آن با توسعه اقتصادی یکی از موضوعات حدی در اقتصاد قلمداد می‌شود در ایران بزرگ شواهد حاکی از آن است که سرمایه اجتماعی یکی از حوزه‌هایی است که در دو دهه اخیر تحولات فراوانی در آن رخ داده و بیارمند بررسی و برنامه‌ریزی حدی است بحث درباره سرمایه اجتماعی را با تعدادی پرسش آمار می‌کیم شاید در شرایط امروز ایران سؤالاتی بطیر سوالات زیر در اندیشه بسیاری از مردم ایران - چه اندیشمند و چه غیر آن - حواصه می‌رند

۱- این بوسار، من ویراسه و سبط یافه سحرانی نگارنده (زبانی) است که در تاریخ ۱۳۸۳/۲/۱۵ در جمع اعضای هست علمی و داسحرانیان اصصاد دانشگاه مفید فم ابراد سده و سس به صورت مقاله‌ای نا عنوان «عش سرمایه اجتماعی در بوسعه اقتصادی» در شماره ۱۰ فصلنامه دریچه (بانسان ۱۳۸۵)، منتشر سده است

- ۱ چرا ایران بالاترین نرخ مرگ و میر ناشی از تصادفات رانندگی را در میان کشورهای دنیا دارد؟
  - ۲ چرا متوسط رندانیان کشور در ۳۰ سال گذشته (از سال ۱۳۵۸ تا اکنون) از ۱۳۸ رندانی در هر یک میلیون نفر جمعیت به بیش از ۲۱۰۰ رندانی در یک میلیون نفر جمعیت رسیده است (یعنی بیش از ۱۵ برابر، در حالی که جمعیت در همس دوره تنها حدود دو برابر شده است)؟
  - ۳ چرا در حالی که متوسط عمر حاده‌ها در دنیا ۲۵ سال است، این نرخ در ایران، تنها حدود ۵ سال است؟
  - ۴ چرا علی‌رغم این همه سرمایه‌گذاری که در اقتصاد ما انجام می‌شود، متناسب با آن تولید و اشتغال ایجاد نمی‌شود؟
  - ۵ چرا ما در وسط حیوانات‌های خود یا دور چمن‌ها را در فضاها سر برده می‌کشیم؟
  - ۶ عملاً چرا در ایران این همه سرده فلزی کاشته شده است (چه در حوره‌های خصوصی بطیر دیوار خانه‌ها و چه در حوره‌های عمومی بطیر پارک‌ها)؟
  - ۷ چرا بسیاری از دانش‌آموران المپیادی ما یا دانشجویان رتبه‌های اول کنکور دانشگاهها از کشور می‌روند؟
  - ۸ چرا نرخ خودکشی، نرخ اعتیاد، نرخ مهاجرت، نرخ تصادفات رانندگی و بطایر این‌ها در ایران جزء بالاترین نرخ‌ها در سطح جهان است؟
  ۹. چرا، طبق اعلام بانک مرکزی، نزدیک به نیمی از کسانی که در چارچوب سیاست تشویق طرحهای رودنارده، از بانکهای دولتی وام گرفته‌اند، طرح خود را راه‌اندازی نکرده‌اند؟
  - ۱۰ چرا با تغییر دولت‌ها در ایران غیر از مدیران عالی رتبه، هزاران مدیر میانی و بوروکرات بیر تغییر می‌کنند؟
- و صدها سوال دیگری از این دست که حاکی از وضعیتی ناهنجار یا متفاوت یا غیراستاندارد در ایران است
- همه این پرسش‌ها در حالی رخ می‌نمایند که در ۲۵ سال پس از انقلاب (۱۳۵۸-۱۳۸۳)، ما به اندازه کل تاریخ کشف نفت در ایران (یعنی از زمان کشف نفت در زمان قاجار تا پایان سلسله پهلوی) نفت فروخته‌ایم (حدود ۳۰ میلیارد شکه) در واقع یرشش این است که چرا ما وجود این که این همه منابع مادی به اقتصاد ایران تزریق شده است (نه صورت سرمایه‌گذاری اقتصادی، ورود فناوریهای جدید، گسترش آموزش، توسعه زیرساختها و بطایر آنها)، هنوز به تنها ما توسعه نیافته ایم بلکه از نظر برخی شاخص‌های

حدید توسعه، پس رفت بیر داشته‌ایم؟ ار نگاه این نوشتار، پاسخ همه این پرسش‌ها به یک نکته نار می‌گردد و آن این است که در این دوره، سرمایه اجتماعی در ایران کاهش پیدا کرده است و به نظر می‌رسد کاهش سرمایه اجتماعی عامل مشترک همه این کاستی‌ها و ناراستی‌ها بوده است

برای ورود به موضوع و روشن ساختن ابعاد تاثیرگذاری سرمایه اجتماعی به یک تجربه تاریخی اشاره می‌کنیم دولت ایتالیا در سال ۱۹۷۰ کل کشور را به ۲۰ منطقه یا ایالت تقسیم کرد در واقع یک تقسیم قدرت سیاسی و اقتصادی، یا به بیان دیگر تمرکز ردایی، انجام شد و دولت مرکزی قدرتش را به دولت‌های ایالتی داد ساراین دولت‌های سستاً خودمختار منطقه‌ای تشکیل شد که همه تحت یک حکومت واحد بودند ولی هر ایالت ار قدرت کافی برای مدیریت و ساماندهی اقتصادی و اجتماعی خود برخوردار بود قدرتی که به این ایالات تفویض شده بود، یعنی اختیارات آنها، تقریباً برابر بود ساختار حکومتی ایالت‌ها هم هماسد یکدیگر بود یعنی در همه ایالت‌ها یک ساختار قدرت سیاسی و یک نوع نظام بوروکراسی برقرار شد پس ار ۳۰ سال تجربه خودمختاری در ایالات، معلوم شد که در این ۲۰ منطقه ایتالیا تفاوت بسیار فاحشی در توسعه به وجود آمده است یعنی برخی ار ایالت‌ها آنقدر پیشرفت کرده‌اند که به کشورهای توسعه یافته می‌ماسد و برخی مناطق آنقدر عقب مانده‌اند که بیشتر شبیه کشورهای در حال توسعه هستند این سوال پیش آمد که اشکال کار کجا بوده است همه در یک کشور واحد بوده‌اسد و یک ساختار سیاسی-اقتصادی واحد در هر ایالت احرا شده است، پس چرا در برخی ایالت‌ها حاصل کار، رشد و توسعه اقتصادی بوده است و در برخی ایالت‌ها چنین سوده است در آعار، بسیاری ار متعیرها و عوامل اقتصادی ماسد جمعیت، کوهستانی بودن، فراوانی آب، سرمایه‌گذاری و نظایر اس‌ها مطالعه شدند، اما پاسخ درحوری یافت شد نهایتاً مطالعات نشان داد که تفاوت اصلی در تفاوت سطح سرمایه اجتماعی در این ایالات بوده است در واقع تفاوت سطح سرمایه اجتماعی اناشته شده در این ایالات، عامل اصلی تفاوت در درجه توسعه یافتگی این ایالات بوده است^۱

همرمان بیر مطالعات و شواهد بسیار ریاد دیگری در سایر کشورهای نشان داد که تفاوت سطح سرمایه اجتماعی محر به تفاوت حدی در سطح توسعه یافتگی کشورها شده است ار آن پس بود که موضوع سرمایه اجتماعی و نحوه اثرگذاری آن بر فرآیند توسعه، به‌طور حدی در دستور کار مطالعاتی اقتصاددانان قرار گرفت در ایران، متاسفانه رمان ریادی بیست که این مساله مورد توجه قرار گرفته است البته در چند سال اخیر-هم در

۱- برای بررسی تفصیلی تجربه ایبالا سگرید به نامام (Putnam, 1993)